

Հայոց լեզվի և (հայ) գրականության ուսուցիչների
վերապատրաստման

դասընթաց

Ավարտական հետազոտական աշխատանք

Թեմա՝ « Բայի անդեմ ձևերի ուսուցումը »

Կատարող՝ Քնարիկ Հարությունյան

Դպրոց՝ Մ. Սարյանի անվ. հ. 86 հիմնական ՊՈԱԿ

Առարկա՝ հայոց լեզու

Կազմակերպություն՝ «Լեոյի անվ. հ. 65 ավագ դպրոց» ՊՈԱԿ

Խմբի պատասխանատու՝ Անահիտ Զոհրաբյան

Երևան 2023

Բովանդակություն

Ներածություն.....	3
Դերբայներ.....	7
Գործնական աշխատանք դասարանում.....	3
Եզրակացություն.....	16
Գրականության ցանկ.....	18

Ներածություն

Հետազոտության աշխատանքի արդիականությունը: Խոսքի մեջ բառերի ճիշտ ընտրության և դրանք խոսքային իրադրությանը և գրվածքի բովանդակությանն ու նպատակին համապատասխան գործածելու հմտություններ ձևավորելու համար հանրակրթական դպրոցի միջին դասարանների հայոց լեզվի ծրագրով կարևորվում է ինչպես բայի քերականական կարգերի ուսուցումը, այնպես էլ բայի դիմավոր ու անդեմ ձևերի՝ դերբայների ճանաչումն ու տարբերակումը: Բուհական դասընթացում ևս կախյալ դերբայների ուսուցմանը առանցքային տեղ է հատկացվում, քանի որ վերջիններս մասնակցում են սահմանական եղանակի բաղադրյալ ժամանակաձևերի կազմությանը և բայի խոնարհման համակարգի ուսուցման բաղադրիչներից են: Ուսուցման ժամանակակից մեթոդների նպատակային համադրումը, մեթոդական համապատասխան քայլաշարի կիրառումը կարող են պայմանավորել դերբայների ուսուցման արդյունավետությունը՝ ընկալելի դարձնելով քերականական նյութը ոչ միայն իմաստաբանական, այլև ձևային, շարահյուսական առանձնահատկությունների տեսանկյունից:

Հետազոտության առարկան: Հիմնական դպրոցում դերբայների ուսումնասիրության գործնական կիրառման մեթոդական համակարգն է:

Հիմնախնդիրը: Ուսուցման ժամանակակից մեթոդները, ինչպես նաև հեռավար ուսուցման մարտահրավերը նոր պահանջներ են առաջադրում քերականության ուսուցման գործընթացում: Մի կողմից մանկավարժի կողմից ուսուցման գործընթացում հաշվի են առնվում քերականական նյութը սովորողներին դրսևորելու, մատչելի ու համապարփակ ուսուցանելու, համապատասխան մեթոդ ընտրելու, մյուս կողմից՝ աշակերտների կողմից դերբայական ճշգրիտ ձևեր կազմելու, սխալ բայաձևեր չկիրառելու գործոնները:

Հետազոտության նպատակը: Դերբայների ուսուցման համար համապատասխան մեթոդների ընտրությունը:

Հետազոտության օբյեկտը հիմնական դպրոցի սովորողների կողմից դերբայիների ըմբռնման, բազմաբնույթ մտածողության ձևավորման, բառապաշարի հարստացման գործում ունեցած նրա դերի գիտակցման, իմաստավորման և գնահատման համակարգն է: Հետազոտության առարկան դերբայների բառաքերականական կարգերի ուսուցման գործընթացն է հիմնական դպրոցում:

Հետազոտության գիտական վարկածը այն է, որ Մեր գիտական կանխատեսմամբ՝ դերբայների ուսումնասիրման մեթոդական համակարգը հիմնավորված կլինի և կնպաստի սովորողների բառապաշարի հարստացմանը, բանավոր և գրավոր կապակցված խոսք կառուցելու հմտությունների զարգացմանը, **Հետազոտության հիմնական նպատակի և վարկածի համաձայն առաջ են քաշվել հետևյալ խնդիրները՝**

1. ուսումնասիրել և դիտարկել դերբայների ձևավորման և դասակարգման տեսական հիմունքները ժամանակակից հայոց լեզվում, հիմնավորել դրանց ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը հանրակրթության հիմնական դպրոցում,
2. պարզել «Դերբայներ» ուսումնական թեմայի տեղն ու դերը միջին դասարաններում՝ հայոց լեզվի դասընթացում, բարձրացնել դպրոցականների գիտելիքների և կարողությունների մակարդակները լեզվական այդ նյութի ուղղությամբ,
3. ուսումնասիրել «Դերբայներ» ուսուցման ուղղությամբ մեթոդական գրականության մեջ և հանրակրթության հիմնական դպրոցում առկա փորձը, դիտարկել ուսումնական այդ նյութի ուսումնասիրության փուլայնության սկզբունքներն աշակերտակենտրոն մեթոդական մոտեցումների տեսանկյունից,
4. մշակել հիմնական դպրոցում «Դերբայներ» թեմայի 5 փուլային ուսումնասիրության արդյունավետությանը նպաստող փոխգործուն մեթոդների և աշակերտակենտրոն վարժությունների համակարգ՝ նկատի ունենալով աշակերտների բառապաշարի հարստացման, նրանց ընթերցողական կարողությունների զարգացման, ոճական - արտահայտչական կարողությունների առնչությունները՝ կապակցված խոսք կառուցելու համատեքստում, փորձարկել մշակված մեթոդական համակարգը և նրա արդյունքները ներդնել հիմնական դպրոցում:

Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքը բխում է հայոց լեզվի քերականության և լեզվական կարողությունների ուսուցման այն սկզբունքային դրույթից, որի համաձայն դպրոցում լեզվի ուսուցումը դառնում է տեսականի և գործնականի վրա հիմնված կառուցողական գործընթաց:

Հետազոտության մեթոդները: Հետազոտության մեթոդներն ընտրվել են մեր առջև դրված նպատակին, խնդիրներին ու գիտական վարկածին համապատասխան:

1. Էմպիրիկ մեթոդներ.

ա) դիտում, որի շնորհիվ կուտակվել են տվյալներ և փաստեր, որոնք հիմք են հանդիսացել միջին դպրոցի սովորողի գիտելիքներն ինքնուրույն ճանապարհով ձեռք բերելու, բանավոր ու գրավոր խոսքը զարգացնելու համար,

բ) անկետավորում, որի միջոցով բացահայտել ենք գիտափորձի մասնակցած յուրաքանչյուր դեռահասի տարիքը, հոգեբանությունը, մտածողության տեսակները, անհատական առանձնահատկությունները, ուսուցիչների անձնային և մասնագիտական որակները, պարզել ածականի ուսուցման ընթացքում խոսքի զարգացման և բառապաշարի հարստացման՝ նրանց կարողությունները,

գ) մանկավարժական գիտափորձ, որի միջոցով բացահայտել ենք և հիմնավորել ածականի ուսուցման ընթացքում մեր կողմից կիրառվող տեխնոլոգիաների հրատապությունը, արդյունավետությունն ու անհրաժեշտությունը:

Դերբայներ

Դերբայները բայի անդեմ ձևերն են, որոնք ցույց են տալիս գործողություն՝ առանց եղանակի, ժամանակի, դեմքի ու թվի¹:

Ժամանակակից հայերենն ունի ութ դերբայ, որոնցից չորսն անկախ են, չորսը՝ կախյալ:

Անկախ դերբայները ունեն ինքնուրույն կիրառություն: Ժամանակակից հայերենի անկախ դերբայներն են՝

- անորոշ դերբայի ուղիղ ձևն է: Վերջավորությունները՝ **ել, ալ** — խաղալ, վազել
- ենթակայական դերբայ — վերջավորությունն է **ող, ացող, եցող** — **նայող, կարդացող, մոտեցող**

¹ Տե՛ս Աբրահամյան Ա., Բայը ժամանակակից հայերենում, գիրք 1, Երևան, 1962.: էջ 65

- համակատար դերբայ — վերջավորությունն է՝ **իս** — կարդալիս, գրելիս
- հարակատար դերբայ-վերջավորությունն է **ած, ացած,, եցած** — **գրած, կարդացած, մոտեցած**

Կախյալ դերբայները ինքնուրույն կիրառություն չունեն և նախադասության մեջ գործածվում են միայն օժանդակ բայի ներկայի ու անցյալի ձևերի հետ: Կախյալ դերբայները, գործածվելով օժանդակ բայերի հետ, նախադասության մեջ կարող են դառնալ միայն պարզ ստորոգյալ:

Կախյալ դերբայներն են՝

- անկատար դերբայ- կազմվում է **-ում** վերջավորության, որը դրվում է անորոշ դերբայի **-ել, -ալ** վերջավորությունների փոխարեն, ինչպես՝ գրել — **գրում**, կարդալ — **կարդում, զարմանալ —զարմանում**:
- ապակատար դերբայ — կազմվում է **-ու** մասնիկով, որն ավելանում է անորոշ դերբային, ինչպես՝ գրել — **գրելու**, կարդալ — **կարդալու, զարմանալ — զարմանալու**:
- վաղակատար դերբայ- վաղակատար դերբայը կազմվում է **-ել, -(աց)ել** մասնիկներով, ինչպես՝ գրել — **գրել, կարդալ —կարդացել, զարմանալ —զարմացել**:**Ե** խոնարհման պարզ բայերի անորոշ դերբայը և վաղակատար դերբայը ձևով համընկնում են: Դրանք հնարավոր է իրարից տարբերել գործածությամբ:
Անորոշ դերբայը սովորաբար չի գործածվում օժանդակ բայի հետ: Վաղակատար դերբայը միայն հանդես է գալիս օժանդակ բայի հետ:
- ժխտական դերբայ -ժխտական դերբայը կազմվում է բայի առաջին հիմքից, որին ավելանում են **-ի, -ա** վերջավորությունները, ինչպես՝ գրել — **գրի**, կարդալ — **կարդա, զարմանալ —զարմանա**:

Դերբայների ուսուցման առաջին քայլաշարում եռաթև աղյուսակ մեթոդով դիտարկում ենք անկատար, վաղակատար, ապակատար դերբայների իմաստային առանձնահատկությունները՝ ընդգծելով նշված դերբայների անմիջական ու

ուղղաձիգ կերպային հակադրությունը՝ կատարվող, կատարված, կատարելի կերպային գաղափարներով²:

Դերբայների իմաստային առանձնահատկությունները

Աղյուսակ 1.

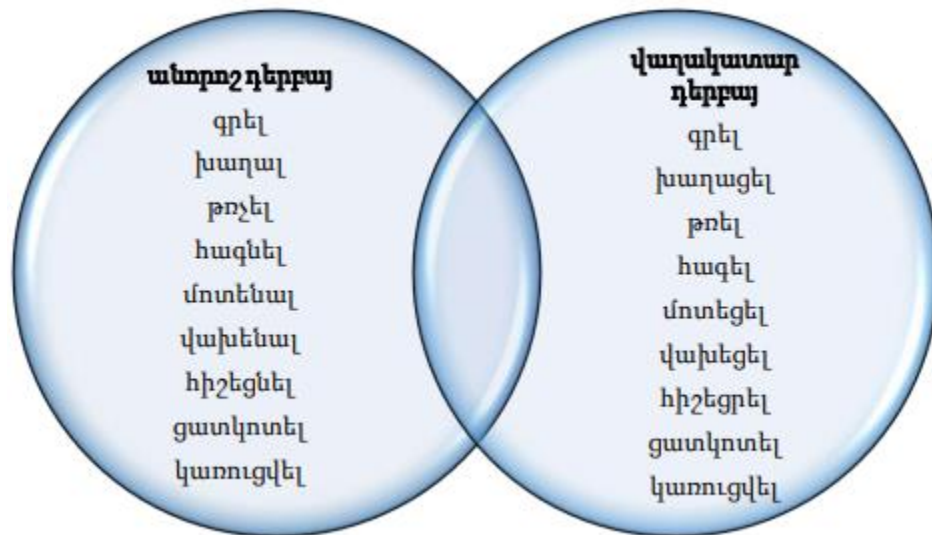
Անկատար դերբայ (-ում)	Վաղակատար դերբայ (-ել, -ացել)	Ապակատար դերբայ (-ելու, -ալու)
Կատարվող, ընթացքի մեջ գտնվող գործողություն	Կատարված, ավարտված գործողություն	Կատարելի գործողություն
	գրել, կարդացել, թռել, հագել, մոտեցել, վախեցել, հիշեցրել, ցատկոտել, կառուցվել	գրելու, կարդալու, թռչելու, հագնելու, մոտենալու, վախենալու, հիշեցնելու, ցատկոտելու, կառուցվելու
Ես սիրում եմ մթնշաղը նրբակերտ, Երբ ամեն ինչ երազում է հոգու հետ... (Վ. Տ.)	Մարել ես արդեն, մեռել ես հավետ, Հեռավոր կյանքի երազների բոց... (Վ. Տ.)	-Կավալլարոն քեզ դիմավորելո՞ւ է Միլանում (Շ.)
Երբ Հայաստան են ասում, Ճաքում է նուռը կրքից, Քրտնում է վազը դրկից, Եվ աստղերը երկնքից Ականջիդ բան ասում: (Հ. Ս.)	Քամին քարայրն է մտել, Փշաքաղվել է, Քարափի հոնքը ծռվել, Աչքը շաղվել են է... (Հ. Ս.)	Ինքն էլ ամենաուշը մի ամսից ուղևորվելու է Իտալիա (Շ.):

Ծագումնաբանորեն անկատար դերբայը կապվում է ներգոյական հոլովի հետ, բայց ունի ոչ թե հոլովական, այլ դերբայական իմաստ: Նշված դերբայի էությունը գործողության կամ եղելության մեջ լինելու գաղափարն է³: Գեղարվեստական գրականությունից մեջբերված օրինակներով բացատրում ենք դերբայի արտահայտած իմաստը: Բերված օրինակներում կոնկրետ խոսքային պայմաններում դիմավոր բայերը (անկատար դերբայ+օժանդակ բայ) պարզ ու

² Տե՛ս Աբրահամյան Ա., Հայերենի դերբայները և նրանց ձևաբանական նշանակությունը, Երևան, 1953:

³ Տե՛ս Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու: Ձևաբանություն, Երևան, 2002, էջ 32

որոշակի ընդգծում են ենթակաների (ես, ամեն ինչ, ալիքը) վիճակը. յուրաքանչյուր նախադասության ենթական կատարում է գործողություններ, որոնք ավարտված չեն, այլ ընթացքի մեջ են: Անկատար դերբայի կազմությունը դյուրին է, անորոշ դերբայի հիմքին ավելացնում ենք -ում մասնիկը՝ բայական -ել, -ալ մասնիկների փոխարեն: Սովորողները ընդգծում են անկատար դերբայ + օժանդակ բայ կառույցները, վերլուծում են նախադասությունները, որոշում գլխավոր անդամները և եզրակացնում՝ անկատար դերբայը օժանդակ բայի հետ դիմավոր բայաձևեր է կազմում, որոնք կատարում են ստորոգյալի պաշտոն: Անորոշ դերբայի և օժանդակ բայի ներկայի ու անցյալի ձևերով բաղադրվում են սահմանական եղանակի ներկա և անցյալ անկատար ժամանակաձևերը: Մեթոդական նույն հնարով ուսուցանում ենք վաղակատարի դերբայական իմաստը: Նշված դերբայի ձևային առանձնահատկությունների ուսուցումը հատկապես բուհական դասընթացում պահանջում է նաև փոխգործուն մեթոդի կիրառում, որը հնարավորության կտա հակադրության կամ համեմատության հիմքով ցուցադրելու, բացատրելու վաղակատարի կազմության առանձնահատկությունները պարզ և ածանցավոր բայերի համար⁴: Դերբայների ուսուցման երկրորդ քայլաշարում կիրառում ենք Վենի գծապատկերը

⁴Տե՛ս Բարսեղյան Հ., Մեյթիխանյան Փ., Հայոց լեզու, 7-րդ դասարան, 2011, էջ 34

Վեճի գծապատկերի հատման կետում առանձնացնում ենք անորոշ և վաղակատար դերբայների ձևային ընդհանրություններն ու տարբերությունները⁵.

- չնայած վաղակատար դերբայը ձևային նույնություն ունի անորոշ դերբայի հետ, սակայն նրա հիմնական դերը ձևաբանական է. այն կազմում է դիմավոր ձևեր և նրանցից դուրս շարահյուսական կիրառություն չունի,
- Ե խոնարհման պարզ, բազմապատկական, կրավորական բայերի վաղակատարը կազմվում է անկատարի հիմքից, և այս դեպքում անորոշ և վաղակատար դերբայները ձևով նույնանում են,
- Ա խոնարհման պարզ և սուկածանցավոր, Ե խոնարհման սուկածանցավոր և պատճառական բայերի վաղակատար դերբայը կազմվում է կատարյալի հիմքից, և այս դեպքում անորոշ և վաղակատար դերբայները ձևաբանորեն տարբերակված են,
- անորոշ դերբայն ունի անկախ կիրառություն, վաղակատարը բաղադրում է սահմանականի ներկա վաղակատար և անցյալ վաղակատար ժամանակաձևերը: Խոնարհման համակարգում վաղակատար դերբայը զրավում է յուրահատուկ տեղ:

Այսպես՝ անորոշ դերբայ- գրել խաղալ թռչել հագնել մոտենալ վախենալ հիշեցնել ցատկոտել կառուցվել ,վաղակատար դերբայ -գրել խաղացել թռել հագել մոտեցել վախեցել հիշեցրել ցատկոտել կառուցվել ել>ել վաղակատարում -ն-, -չ- սուկածանցները դուրս են ընկնում, ինչպես՝ գտնել-գտել, փախչել-փախել, -ան- , -են- ածանցները դառնում են -աց-, -եց-, ինչպես՝ մեծանալ-մեծացնել, վախենալ-վախեցնել, պատճառական -ցն- ածանցը՝ -ցր-, օրինակ՝ խոսեցնել –խոսեցրել, մեծացնել –մեծացրել և այլն: Շատ կարևոր է սովորողների ուշադրությունը բևեռել այն հանգամանքի վրա, որ ներկա վաղակատար ժամանակաձևը թեև կազմվում է

---

⁵ Տե՛ս Թորգոմյան Ս., Բայի ուսուցումը հիմնական դպրոցում, Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ, Երևան, 2012. էջ 21

օժանդակ բայի ներկայի ձևերով, սակայն արտահայտում է անցյալի իմաստ, օրինակ՝ գրել եմ, ասել է, մտածել ենք և այլն⁶:

ժխտման դերբայը ցույց է տալիս կատարելի գործողություն, որը ժխտվում է օժանդակ բայի ժխտական ձևերով⁷: ժխտման դերբայի ուսուցման ժամանակ կարևորում ենք դրա ձևավորման յուրահատկությունը: Ի տարբերություն մյուս դերբայների՝ այս դերբայը կազմության հատուկ մասնիկ չունի. մասնիկի դեր կատարում են ե և ա խոնարհիչները: Դերբայն առանց շեղումների կազմվում է անորոշ դերբայի հիմքից, ընդ որում՝ Ա խոնարհման բայերի ա խոնարհիչը անփոփոխ մնում է, իսկ Ե խոնարհման բայերի ե խոնարհիչը փոխվում է ի վերջավորությամբ (ընկնում է լծորդը), ինչպես՝ գրի, խաղա, ընդունի, հասկանա և այլն: Գեղարվեստական գրականությունից դուրս են բերվում տարբեր կազմության բայաձևեր, կազմվում է եռաթև համեմատության աղյուսակ՝ բայաձևերը գրելով աղյուսակի համապատասխան սյունակներում, ինչպես

Բայաձև	Անորոշ դերբայ	Ժխտական դերբայ
սիրում էր	սիրել	(չեմ, չես, չի...) սիրի
ապրում է	ապրել	(չեմ, չես, չի...) ապրի
հասկացավ	հասկանալ	(չեմ, չես, չի...) հասկանա
թռավ	թռչել	(չեմ, չես, չի...) թռչի
խոսեցրել	խոսեցնել	(չեմ, չես, չի...) խոսեցնի
համակվելու	համակվել	(չեմ, չես, չի...) համակվի

ժխտման դերբայի միակ գործառնությունը ենթադրական եղանակի ժխտական բայաձևերի կազմությանը մասնակցելն է, նախադասության մեջ ստորոգյալի պաշտոն կատարելը, ինչպես՝ Չի հասկանա ձեր հոգին՝ և ծույլ, և օտար, Տաճար է մեր երկիրը՝ սուրբ է ամեն քար... (Վ. Տ.)

Այսպիսով, ձևաբայերի տարբերակված ուսուցումը փոխգործուն տարբեր մեթոդների կիրառությամբ բացահայտում է խոսքի մեջ դրանց կատարած դերը, ձևաբանական արժեքն ու շարահյուսական կիրառությունները⁸: Դերբայական համակարգում, ի

⁶ Տե՛ս Ձևաբանության ուսուցումը 5-6-րդ դասարաններում: (Մեթոդ. օժ. ձեռնարկ հայոց լեզվի ուսուցիչների համար), Երևան, 1985, էջ 65

⁷ Տե՛ս Ղարիբյան Ա., Հայոց լեզվի դասավանդման մեթոդիկա, Երևան, 1964, էջ 85

⁸ Տե՛ս Մինասյան Ս., Բայի ուսուցումը բուհում, Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ, Ստեփանակերտ, 2008, էջ 12

տարբերություն անկախ դերբայների, որոնց հիմնական դերը շարահյուսական է, ձևաբայերի ուսուցումը հաստատում է նշված դերբայների ձևաբանական արժեքը. օժանդակ բային միանալով՝ ձևաբայերը դիմավոր ձևեր են կազմում՝ ամբողջացնելով խոնարհման համակարգը⁹: Նախադասության մեջ վերջիններս հանդես են գալիս ստորոգյալի գործառնությամբ: Կախյալ դերբայների ուսուցման նպատակը ոչ միայն այդ ձևերի զուտ ճանաչումն ու տարբերակումն է, այլև խոսքի մեջ այդ բառերի կրած փոփոխությունների և դրանց միջոցով տարբեր հարաբերություններ արտահայտելու գիտակցումը, բայական թեքված ձևերը խոսքում ճիշտ գործածելու, դերբայական սխալ ձևերը զանազանելու կարողության ձևավորումը¹⁰:

Գործնական աշխատանք

- Քննարկում. անկախ դերբայներ:
- Կատարում ենք առաջադրանքները:
  1. Կետերը փոխարինի՞ր ապրել բայից կազմված դերբայներով (ապրելիս, ապրող, ապրած, ապրել):
    - Նրա... երկար ու ձիգ տարիների մասին ընդամենը մի երկու նախադասություն կարելի է պատմել:
    - Գետափին՝ զով ծառերի ստվերում... հիշում էր իր անապատը, խանձված ավազը:
    - Կարտոֆիլի արտում ... բզեզն արագ բազմանում է ու շարժվում առաջ՝ նոր տարածություններ գրավելու:
    - Ուզում էր քաղաքից դուրս ու մենակ՝... հեռու մի դաշտում:

---

⁹ Տե՛ս Ջուհարյան Թ., Բայի ուսուցման հիմնական հարցերը, Երևան, 1956, էջ 26

¹⁰ Տե՛ս Սևակ Գ., Ժամանակակից հայոց լեզվի տեսություն, գիրք Ա, Երևան, 1939:

2. Տրված բայերից համակատար դերբայներ ստացի՛ր և դրանցով նախադասություններ կազմի՛ր:
  - Չափել, շարժվել, կապել, մտնել, տեսնել:
3. Տրված անորոշ դերբայների բացառական և գործիական հոլովներով (ուց, ով վերջավորությամբ ձևերով) նախադասություններ կազմի՛ր:
  - Լսել, բարձրանալ, հեռանալ:
4. Կետերի փոխարեն պահանջված ձևերով գրի՛ր փակագծում դրված բայերը:
  - ...ձայնը գլուխն էր գցում: (երգել- ե՞րբ)
  - Ձիու սիրտը պայթել էր քուռակի համար...: (վախենալ-ինչի՞ց)
  - Թեյը...թափեց: (տանել-ե՞րբ)
  - Կենսախինդ մարդիկ վախենում են լուրջ կամ տխուր կամ ծանր...: (երևալ-ինչի՞ց)
  - Ու Մոսկվա- առաջ մի երկու օրով ման է գալիս հարազատ վայրերում: (գնալ-ինչի՞ց)
  - Մեղր... մի կաթիլ գետին թափեց: (լցնել-ե՞րբ)
5. Փակագծում դրված բայերը կետերի փոխարեն գրի՛ր պահանջված ձևով:
  - Այդ նամակը ... նա գունատվեց: (կարդալ-ե՞րբ)
  - Ամբողջը երեկո... հոգնած` դուրս եկավ զբոսնելու: (կարդալ - ինչի՞ց)
  - Այդ տունը նամակներ... սպասում էր որդու վերադարձին: (կարդալ -ե՞րբ)
  - Չգիտես ինչու, վախենում էր վերջին կամուրջը մինչև վերջ...: (կառուցել -ինչի՞ց)

- Ականջները դժժում էին ամբողջ օրն այդ աղմուկը...: (լսել - ինչի՞ց)
  - Իրիկնապահին տուն...մի անգամ էլ հիշեց խոստումը: (դառնալ-ե՞րբ)
  - Վիրավորվել էր ընկերոջ՝ առանց պատճառի հետ...: (դառնալ - ինչի՞ց)
  - Վրա-վրա...նիհարել էր: (հիվանդանալ -ինչի՞ց)
  - ...միշտ էլ նիհարում է: (հիվանդանալ -ե՞րբ)
6. Տրված հարակատար դերբայները տեղադրի՛ր կետերի փոխարեն: Քնած, բերած, կառուցած, տրված, տնկված, հեռացած, ասված:
- Երբ արդեն ամեն ինչ...էր, բոլոր պատվերները՝ ... մոտեցավ մեքենային:
  - Վարպետի ... բոլոր կամուրջները մինչև այսօր կան:
  - Երբ արքայի հրամանով ... անտառը մի քիչ մեծացավ, այնտեղ վայրի կենդանիներ էլ բաց թողեցին:
  - Աշխարհում մի մարդ միայն կարող է օգնել ... գեղեցկուհուն:
  - Այս կողմերից մի քանի տարի առաջ... մարդիկ մեր ավանը չեն ճանաչի:
  - Հեղեղի ... տուփը ոչ մի կերպ չէր բացվում:

Եզրակացություն

Ամփոփելով հետազոտական աշխատանքը կարող ենք կատարել որոշ եզրակացություններ.

Արտահայտելով գործողության կամ եղելության ընդհանուր գաղափար՝ դերբայները հավասարաթեք բայական միավորներ են և սերտորեն կապված, փոխկապակցված են միմյանց հետ: Դերբայները լինում են անկախ և կախյալ: Անկախ դերբայներն ունեն ինքնուրույն շարահյուսական կիրառություն և անկախ բառային միավորներ են: Ժամանակակից հայերենի անկախ դերբայներն են՝ անորոշ, ենթակայական, հարակատար, համակատար: Կախյալ դերբայները, որոնք կոչվում են նաև ձևաբայեր, ինքնուրույն շարահյուսական կիրառություն չունեն և նախադասության մեջ գործածվում են միայն օժանդակ բայի ներկայի ու անցյալի ձևերի հետ: Կախյալ դերբայները, գործածվելով օժանդակ բայերի հետ, նախադասության մեջ կարող են դառնալ միայն պարզ ստորոգյալ: Ժամանակակից հայերենի կախյալ դերբայներն են՝ անկատար, ապակատար, վաղակատար ժխտման կամ ժխտական: Հայոց լեզվի 7-րդ դասարանի դպրոցական դասագրքում կախյալ դերբայների ուսուցումն իրականացվում է՝ ըստ նշված դերբայների իմաստային, ձևային և շարահյուսական առանձնահատկությունների: Օրինակ՝ «Անկատար դերբայը ցույց է տալիս գործողությունն ընթացքի մեջ կամ կատարման վիճակում: Ունի -ում վերջավորություն, որն ավելանում է անորոշ դերբայի հիմքին ալ կամ ել վերջավորության փոխարեն: Անկատար դերբայը օժանդակ բայի հետ կազմում է դիմավոր ձևեր և դառնում ստորոգյալ»: Այնուհետև բերվում են մի քանի առաջադրանքներ, ըստ որոնց՝ պետք է ընդգծվեն համապատասխան դերբայները, կամ անորոշ դերբայից կազմվի համապատասխան կախյալ դերբայը՝ գործածելով այն նախադասության մեջ: Բուհական դասընթացում ձևաբայերի առանձնահատկությունների ուսուցումն իրականացվում է ինտերակտիվ դասախոսությունների միջոցով, որոնց նպատակն է գաղափար տալ կախյալ դերբայների արտահայտած իմաստի, կազմության և շարահյուսական առանձնահատկությունների, ինչպես նաև կախյալ դերբայներով կազմվող ժամանակաձևերի վերաբերյալ: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում նաև նշված ժամանակաձևերի ոճական կիրառություններին ու կախյալ դերբայների խոսքիմասային փոխանցումների ուսուցմանը, որը բացակայում է դպրոցական դասընթացում:

Այսպիսով՝ դասընթացի շրջանակում ուսուցանվում և քննարկվում են հետևյալ հարցերը.

- կախյալ դերբայներ,
- կախյալ դերբայների կազմության առանձնահատկությունները, արտահայտած իմաստները և շարահյուսական կիրառությունները,
  - բայի դիմավոր ձևերը,
  - բայի քերականական կարգերը,
  - բայի ժամանակաձևերը,
  - ներկայի հետ հարաբերակցվող ժամանակաձևը՝ ներկա անկատար,
  - անցյալի հետ հարաբերակցվող ժամանակաձևերը՝ անցյալ անկատար, ներկա վաղակատար, անցյալ վաղակատար, անցյալ ապակատար, անցյալ կատարյալ,
  - ապառնիի հետ հարաբերակցվող ժամանակաձևը՝ ներկա ապակատար:

Գրականության ցանկ

1. Աբրահամյան Ա., Բայը ժամանակակից հայերենում, գիրք 1, Երևան, 1962:
2. Աբրահամյան Ա., Հայերենի դերբայները և նրանց ձևաբանական նշանակությունը, Երևան, 1953:
3. Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու: Ձևաբանություն, Երևան, 2002:
4. Բահաթրյան Ա., Մայրենի լեզվի ուսուցումը տարրական դպրոցների մեջ // «Մանկավարժական թերթ», թիվ 1-6, Թիֆլիս, 1878:

5. Բարսեղյան Հ., Մեյթիխանյան Փ., Հայոց լեզու, 7-րդ դասարան, 2011:
6. Գյուլբուդաղյան Ս., Ակնարկներ հայոց լեզվի մեթոդիկայի, Երևան, 1970:
7. Եդոյան Անուշ, Բայի դիմավոր և անդեն ձևերի ուսուցումը, <https://www.vsu.am/grqer/-2016/aprak/edoyananush.pdf>
8. Թորգոմյան Ս., Բայի ուսուցումը հիմնական դպրոցում, Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ, Երևան, 2012:
9. Հանրակարթական դպրոցի առարկայական չափորոշիչ և ծրագիր, Հայոց լեզու, գրականություն, Երևան, 2006:
10. Ձևաբանության ուսուցումը 5-6-րդ դասարաններում: (Մեթոդ. օժ. ձեռնարկ հայոց լեզվի ուսուցիչների համար), Երևան, 1985,
11. Ղարիբյան Ա., Հայոց լեզվի դասավանդման մեթոդիկա, Երևան, 1964:
12. Մինասյան Ս., Բայի ուսուցումը բուհում, Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ, Ստեփանակերտ, 2008:
13. Ջուհարյան Թ., Բայի ուսուցման հիմնական հարցերը, Երևան, 1956:
14. Սևակ Գ., Ժամանակակից հայոց լեզվի տեսություն, գիրք Ա, Երևան, 1939: